

Egyház-történelmi adatok.

XVIII—XX.

Virasztásaim.

III.

Dáuid Ferenczről.

Utólszori Dáuid Ferencz vallása, az kiért condemnálták, ez volt, quod Christus non est inuocandus in precibus, quia inuocatio Soli Deo Patri debetur, Et ipse Christus docuerit, nominem inuocandum esse, nisi Solum Deum Patrem celestem. Ez controversiát indította volt Dáuid Ferencz anno 1578 et 1579. Ebbe az értelemben volt Georgius Blandrata is az elein, de végre Dáuid Ferencztől elpártolt. Erre ez controuersiának megh disputálására Blandrata hitta volt be Erdélbe Basileából Faustus Sozinust, és ezt opponallia Dáuid Ferencznek. Blandrata hogy ne mutassa, hogy telliességoppugnallia és el akarja rontani az Dáuid Ferencz oppinioióit, mondgya, hogy irion Socinus ez dologról, és Dáuid Ferencz is, ez két írást külgyék Lengyel országba az ott való Arrianus papoknak, és az mit azok itilnek, abban állianak megh Sinodus akarattiából. Igy az Lengyel országi Arrianusok is refutálták Dáuid Ferencz vallását, és végre Dáuid Ferenczet megh fogták, hogy ugyan azon haeresisben akart perseuerálni, quod diceret pertinaciter Christum non esse inuocandum, non colendum, non dicendum Deum, et inter cessendum inter hos tres Blandratam, Dauidem et Socinum, theses et antitheses Disputationis. Tandem Anno 1578 Conuentus

---

¹⁾ E czim alatti I. közleményemben a „Keresztény Magvető“ idei IV-ik füzet 261-ik lapján e kifejezés jó elé a 2-ik sorban: „Steinville erdélyi katonai parancsnok kormányzósága ideje“. Ebben két botlás van. A név: „Stainville“. Ő maga így írja le. Kormányzósága helyett: „kormányzásba avatkozása ideje“ olvasandó, mert a kormányzó gróf Kornis Zsigmond volt, csak hogy csekély hatalommal birt.

K ö z l ő .

Synodalis Thordae indicitur a Francisco Dauide, repugnante, ne fieret, Blandrata. Daudid Saepius Dixisse fertur: Idem esse Jesum, Mariam et Sanctos inuocare mortuos. Indictus est Conuentus seu Comitia Transsilvaniae ad 27 diem Aprilis, anni 1579, in quibus condemnatur Franciscus Daudid blasphemiae et erroris. Franciscus iuravit se velle stare iudicio Ecclesiae Polonicae eiusdem confessionis. Et Franciscus ad extremum usque spiritum affirmavit Jesum Christum non esse inuocandum, non esse nominandum Deum, non esse colendum ut Deum.

In Conuentu Tordensi, anni 1578, numerati sunt ministri 322; Lucas Trauzner gener Daudidis fuit patronus eius, cum Daudid prae infirmitate et morbo loqui non posset.

Alexander Kendy accusauit Franciscum Daudidem coram Principe in Comitibus regni ad 1. Julij indictis 1579.

Ipsi Arriani ministri, consocij eius, detulerunt Daudidem ad Christophorum Bátori, et innouationis accusarunt.

Franciscus Daudid ab Alba deportatus est Deuam ad Carceres, ubi 15 novembris est mortuus, eodem 1579 anno. ¹⁾

* * *

Ki jegyezte fel ezeket? előttem nincs tudva. A gyűjteményben, homnan véve van, az egykoru Gyulafy Léstártól (Eustachius Gyulafy) több nevezetes esemény emléke van fentartva. Övé-e? nem-e? nem merem állítani, azért, mert Gyulafy a tőle látottakról a közvetlenség hűségével igen elevenen s ismerőleg szokott írni. E krónikaszerű és modoru dolog-elbeszélés előttem úgy tűnik fel, hogy az későbbi, rhapsodisticus előadás után van írva. Dávid életének e tragicus vég momentumát részletesebben adják elé a száz évvel ké-

¹⁾ Hevenessy — ily sarkiratu kéziratából: MS. T.T. „Transylvanica“ LXVIII. kötet, régi számozás szerint az 589-ik lapról, az új szerint a 395-ikről, mely után még csak hét levél van. A gyűjtemény jóval nagyobb volt egykor, mint az utolsó lapon a lapszám 645. Ugy gyanítom, hogy az első öszszegyűjtés 1605 körül történt, és akkor sok eredeti oklevél lehetett benne. Targymutatoja is ábécze-rendben akkor készült, a mint maga mutatja. A XVII-ik században aztán a kötet megváltozott: régi sok oklevél eltűnt belőle és újak járultak hozzá kivált az elején 1621 és 1632-ik évekből. Az új bekötéskor 1—412 számot kaptak, de a „Targymutato“ megváltoztatása nélkül. Én e följegyzést a XVI-ik század végéről vagy a XVII-ik elejéről valónak vélem. A betűk és írásmód igazolja ezt.

sőbb élt Haner, az erről két száz évvel később író Fosztó Uzoni és Bod Péter „*Historia Unitariorum*“ című művében, s utóbbi csak Dávid halála módját és körülményeit adja elé ferditve és valótlannul; leghűbben s a tanítványoknak nagy mesterök iránti valódi benső melegével írják le a „*Defensio Francisci Davidis*“ című gyönyörű apologia írói. Volt-e ez már az említett íróktól felhasználva vagy nem, alig elhatározható; de úgy vélem, hogy egyfelől tekintve a barczasági ágostai hitvallásu néptanítók általam mult alkalommal közlött vallástanításügyi megállapodásait, másfelől méltányolva a „K. Magvető“ egyik szerkesztőjének a Dávid Ferencz emléke megszentelése és megörökítése iránti nemes buzgóságát, a közlés most és épen e havi iratban a maga idejében és helyén történt s a mult történeteket fürkésző olvasó előtt némi érdekléssel birand.

 IV.

Az unitáriusoknak az ország tizenhat személyű kormányzó-tanácsából kirekesztését illető adat 1709-ből.

Humillime remonstratum est, quod Catholici innixi Clementissimae Suae Mattis Sacrae Resolutioni demisse petant, et affligant, repraesentantes duos Arianos tanquam inhabiles Deputatione arcendos; quae vero commoda, quam Publica, quam Religionis emolumenta inde oriantur, sequentibus deducitur punctis.

1-o. Pestilens illud *Arianorum Dogma* debilitabitur, et Catholica Religio stabilietur, Suae Mattis Sacrae Resolutiones ante horum detestandorum motum, ad reiterata Severissima Mandata neglecta, facillime executioni mandabuntur, praecipue sub *Ltra A. annexorum Quinque Punctorum* 1-um, 3-um et 4-um punctum, quoniam hoc vel maxime *Claudiopoli* reperitur, ubi non in tantum *Reformatorum*, quam intolerabili *Civicum Arianorum* fustu, *Catholici* ad hodiernum usque diem opprimuntur, *Decimas Praedicatoribus Arianis* pendere coguntur, ad *Senatoria Munera*, nec ad aliorum *Officiorum Civicum Administrationem*, nec in tribus admittuntur, eoipso facto, si *Ariani* Deputatione arcebuntur, labore animus eorum incipiet, nam *Protector* (prout hactenus ex suis in

(Gubernio habebatur) in Deputatione deerit, ipsaque occasio exposita aderit, omnia nominata Quinque Puncta executioni mandare, cum Lutherani ante disturbium (sic) adhuc consensere, et admisere, nomine vero Arianorum contradictor in Deputatione non erit, Solum Reformatis, Catholicorum vota praevalent, praecipue si locus eorum ex Catholicis supplebitur, quod etiam dignum et equum, si vel saltem uno vel duobus sint plures Catholici, cum ab erectione Gubernij durantibus aliquot Annis duplo plures quam juxta Diploma conveniebant reperti fuere Reformati Consiliarij.

2-o. Duobus etiam Decretis Suae Mattis Sacrae majus templi Arianorum Claudiopoli cum templo Reformatorum tunc Catholicis dando commutatio maxime commendabatur, Altoque nominata Sua Mattas et in Alvinczianae Resolutionis puncto 2-o sic desuper Clementissimam Suam Mentem declarat: Sibi gratius fore, ut loco Reformati Unitariorum templum Claudiopoli Catholicis evacuetur et tradatur, accipietque illud, tanquam singulare devotionis Argumentum, tum Caesareo Regia Gratia in aliis occurrentiis agnoscendum, nullus tamen ab Arianis hujus clementissimae requisitionis habitus respectus, et effectus, nulla ergo illi etiam Clementissima reflexione digni, hoc vero deinceps (cum summum Catholici ratione hujus templi habeant Jus) facillima via et minimo studio fieri poterit, si dicti Ariani in perniciem Religionis Catholicae non extolluntur.

3-o. Quod semper Catholici summo cordolio sentiebant, erat, quod licet Calvini, Lutherani et Ariani in rebus fidei plurimum disconveniant, in hoc tamen fideliter conveniunt, ut Catholici deprimantur, et ab Officiis arceantur, eo (sat deploratu experientia teste) successu, ut cum ante in Gubernio Novem semper fuere A Catholicis et tres tantum Catholici, illorum suffragia semper superiora fuere, ut Catholicos omnibus prope Officiis excludere, exclusis vero modernis Arianis, id Beneficium redundaret: 1-o. locus ipsorum ex Catholicis et Reformatis supplendus foret, quo etiam in passu, Catholicorum quod sit habenda ratio, Justitia exigat, cum illi nunquam adhuc Ternarium excessere numerum, e converso ex Reformatis sex inesse Gubernio numerabantur; 2-o. quod nullus Arianae Religionis nomine in Deputatione contrarius rei Ca-

tholicae durentur, 3-o. quod locus illorum si non ex integro ex Catholicis suppleretur etiam, tamen pares cum Calvinistis essent, et sic Jura Sua pro Augmento Religionis fortius tueri quirent, 4-o. Vinculum illud, quo aliae tres Religiones colligatae sunt, paulatim labefacturatur, Catholicorum promotioni major ansa praeberetur.

4-o. Ubi Claudiopoli Xenodochii Cura praecipue Arianorum inspectoratui utebatur et parat, in quod etiam nemo Catholicorum antea recipiebatur, hodieque dubito, aliquis eorum admitteretur, Sua tamen Mattas Sacrsma in quodam Decreta 22-a Augusti 1701. edito centum sexaginta sex florenos hospitali huic quavis Anno exsolvendos certo ex fundo superaddidit, eum in finem, ut Catholici etiam reciperentur, quemadmodum attactum Decretum hoc tenore indigitat: Centum sexaginta sex florenos, nova quadam fundatione Xenodochio sive hospitali Claudiopolitano prioribus a Principibus Tranniae factis eum in finem, hacque Conditione expressa superaddere volumus, ut quemadmodum vigore primaevae huic hospitali factae fundationis omnibus quatuor Religionibus aditus patere debeat, ita (sicut hactenus pessime factum est) Catholicam Religionem profitentibus non praecludatur, sed si ob modo factum, auctam propriis fundationem majori ibidem pro reliquis Religionibus numero non recipiuntur, pati certo certius id nomen fieri oportet, hoc etiam in passu piissima intentia desideratum nanciscetur effectum Protectore in Deputatione deficientes, facilius procedendi modus dabitur, nihilque certius, quam animus eorum se opponendi concidat.

5-o. Hoc quoque magno saepius cum dolore compertum est, quod ubi maxime Claudiopoli Unitarij cum Reformatis superiores sunt, duplum onus Catholicis imponebatur, majori cum tributo aggravabuntur, aediles eorum Ecclesiae eximebantur, Catholici pro minimo etiam enormiter puniebantur, ex adverso sui a pluribus absolvebantur, in compertoque fuit, qui fidem Catholicam amplexi sunt, quod odia, persecutiones sustinere, causae eorum justissimae suppressae, quo viso, multi ab agnitione verae fidei arcebantur, e converso vero, qui fide Catholica relicta, ad eos confugissent, ultra meritum honoratos. Haec et similia praescinderentur, langvente enim capite, caetera quoque membra langvescerent.

6-o. Tot alterationes, quemadmodum hactenus visum est, in Deputatatione non exorirentur, non semper tantis querelis Augusta Aula fatigaretur, non tot obices justis Catholicorum causis ponerentur, et ut praemissum est, Mandata hactenus neglecta facilius executioni mandarentur.

Pro Coronide potest addi, nisi Sua Mattas Sacratissima experimentum det in aliquo, difficilius erit deinde, confirmabuntur enim in oppositione rei Catholicae; ostendat ergo Sua Mattas Sacra experimentum Potestatis Altissima, nullum enim obstaculum, quia tempus optatum adest, quo Suae Mattis Sacrae in dicto Alviniana Resolutione Puncto 6-o declarata et terminata mens Catholicos consoleri queat, quod Suae Mattis Sacrae a gloriosis quondam suis majoribus etiam ingenita Natura Svadet, magnus enim pie memoriae Caesar Ferdinandus Secundus ajebat: potius demissurum se sponte Regnorum et Provinciarum gubernacula, quam defore scienter ulli oportunitati verae Religionis propagandae. Non oportunitatem Justitiae, sed violentiae observavit in perversione Transylvaniae Joannes Secundus Rex, a suis Popularibus nominatus, qui totam fere Transylvaniam fecit Arianam, cui modum hunc suus suggestit Praeceptor Blandrata Arianus (quem annecto, cum eo tempore Claudiopoli fuit inpressum, solum notitiae causa) qui sic ad Suum Principem —

Si vis Transylvaniam facere Arianam, observa haec:

- 1-o. Nulli Catholicorum debes (sic) ullum officium, nisi fiat Arianus.
- 2-o. Nulli bona aliqua conferas, nisi velit fidem Catholicam deserere.
- 3-o. Nullum Catholicum inter familiares tuos admittas, nisi sit Arianus.
- 4-o. Proventus Sacerdotum Catholicorum tollas et tunc juvenus deficiet.

Successit negotium, et paucos intra Annos tota fere Transylvania admirat se esse Arianam ¹⁾.

¹⁾ Az erdélyi udvari Cancellaria levéltárában levő eredetiből, levéltári jegye: g.) kívül: Nr.48. A 1713, balról írva: Ltra A, de ez ma ott irodalmi történetünk nagy kárára, nem található fel. Vajha valahonnan előkerülne! Máshol is olvastam Blandrata ily forma tanácsadásáról, de soha, sem egykoru kéziratot, sem nyomtatványt nem láttam. Az alávont sorok a hivatalos iratban a 2. 4-ik pontban és a befejező részben levőken kívül, a mik tentával vannak alávonva, a többiek veres ironynyal aláhuzottak, mik önként érthetőleg az előadó figyelmeztetésére voltak s az elhatározás irányát jelölik meg. Az adat kétségkívül 1709-ből való, csak azért van 1713 év alá téve, mert akkor a kérdés újból napirendre kerülvén: a levéltári kezelés természete szerint ide mintutóbbi évhez soroztatott. — Közli.

Ezen, magában tekintve, egyszerű történelmi adat, rendkívüli érdekes-volta kitűnik a következőkből. Az erdélyi nemzeti fejedelemség időszakában tényül konstatalható az, hogy mikor unitárius fejedelem volt, kiválóan unitáriusok részesültek a főhivatalok viselése előnyeiben, mikor katolikusok, akkor ezen vallást követők, mikor pedig reformátusok, akkor ezen vallás hívei voltak tulnyomólag a fejedelmi titkos tanács tagjai, ők viselték a többi főbb hivatalokat is. De katolikus fejedelem csak a három Báthori volt s az unitáriusok és reformátusok oly erősek voltak ezek alatt, hogy ezen vallásu tanácsosokat s más főembereket állomásokról elmozdítani a közvéleménnyel daczolólag nem látták jónak. Vittek be tehát saját vallásukon levőket is, de helyökön hagyták a létezőket.

Ez állapot az államvallási jógosultságban növekedett, élt és hatalommal uralkodott római katolikus vallás követőire nézve vérző, nyílt seb volt a mohácsi vésztől kezdve 1690-ig I. Apafi Mihály haláláig. A zárdák és szerzetek „Historia Domus“ czimű kronika-szerű följegyzéseiben, az erdélyi katolikus Vicarius panaszos irataiban, buzgó katolikusok és vallásukhoz hű ekklezsiák anyakönyveiben sűrűn fordulnak elé e sérelmes állapot egyes részletei; sőt a Jezsuita-rend az egész nemzeti fejedelmi korszak alatt igyekezett a katholicismus jogait a körülmények szerinti lehetőség határai közt titkon vagy nyilván védni, fentartani, sőt ottan-ottan érvényesíteni is.

A ki e korszak egyházi történelmét megirandja, kétségkívül fel fogja ezt világosítani, mert ez történelmi tény.

Apafi halála s az erdélyi választó-fejedelemségnek tényleg megszűnése következtében Bécsbe lón áttéve a kis ország politikai életének tűzpontja, a katholicismus az új uralkodó-házban támaszt, a Jezsuiták szabad kezét nyertek. Azt vélni, hogy gróf Kornis vagy Kászoni János lép sorompóba a hosszasán háttérbe szorított katholicismus mellett, igen nagy naivság; föltenni, hogy az autonómiai szellemmel egyáltalában soha, még maig sem bíró katholicismus mozdult meg s állott ki a síkra jogait az eddigi elnyomók ellenében, s azok érzékeny hátrányára, érvényesíteni, merő tévedés és a helyzetnek fel nem ismerése lenne. A Jezsuita-rend esze, erélye és utolérhetlen ügyes ravaszága nyilatkozik mindenben, mindenütt, a mi Erdélyben ez idő után történt. Bethlen Miklós feljegyezte emlékirataiban, hogy a kevés eszü Bánffy György az erdélyi kormányzóságban azon ígéreteért erősített meg, hogy a Jezsuitákat Erdélybe béviszi s az unitáriusok által birt kolozsvári piaczi

nagy templomot a katolikusoknak visszaadatja. A mi ezen túl katolikus név és jogcíme alatt történt, mindabban indító, támogató és végrehajtó tényező a Jezsuita-rend volt. Legelőbb és legérzékenyebben tapasztalta ezt a Jézus istenségét elismerni nem kívánó unitárius hitvallásuk közönsége.

A mint az új kormányzó mellé a belső titkos tanácsosokat I. Leopold 1692-ben január 5-én kinevezte, már látszott ama titkos működés nyoma, mert az unitáriusoknak a hitlevél 9-ik pontja ellenére egy megválasztottja sem nyert megerősítést, s ők a kormánytanácsban egészen képviseletlenül maradtak. Két év telt el, két évi panasz, kérvényezés és törvényekre s a fejedelem hitlevelére és esküjére hivatkozás volt szükséges, míg végre 1694-ben január 15-én két unitárius tanácsos u. m. Sárosy János és Tholdalaghy András kineveztetett, de a mi őket nem elégitette ki, mert a Leopold-hitlevél értelmében a többi hitfelekezetekkel egyenlő számú tanácsosi állomásra vélték jogosultságukat, mit azonban nem nyertek meg.

Ily viszonyok közt záródott be a XVII-ik század; 1703-ban kiütött a Rákóczy-forradalom, s rövid időn úgy elsodorta a kormányzón kezdve az egész kormánytanácsot, hogy 1708-ban már csak három tanácsos volt életben. Bánffy György ez évi november 15-kén halt meg. Ez alkalmat adott az erdélyieknek arra, hogy a kormányzónak megválasztását és a kormánytanácsnak kiegészítését novemb. 26-án költ felterjesztésben kérvényezték a fejedelemtől. E végre Sárpataki Márton az ország kérelmével az udvarhoz küldötték. A fejedelem I. József 1709. január 7-én azt válaszolta, hogy e nagy fontosságú választás országgyűlési tárgy, a még mind tartó háborus idők pedig nem alkalmasok annak megtartására; de azt megengedte, hogy az ország kormányozására a három nemzetből és négy vallásból egy tizenhat személyű kormánytanács állíttassék be országos bizottság — Deputatio — név alatt, azon hatáskörrel, melylyel a kormányzó és eddigi kormánytanács az országos politikai, fiskális és hadi-gazdasági ügyekben birt, a legidősebb bizottsági tag elnöksége alatt; megrendelte tehát, hogy az országnak a forradalmárok által el nem foglalt részeiből hívják össze az országgyűlésben való részvételre jogosultakat s jelöljenek ki a három nemzetből s négy vallásból tizenhatnál többet, hogy a fejedelem azok közül választását s megerősítését 16-ra nézve megtehesse. Az összehívott országos rendek 32 egyént jelöltek ki, de

csak a római katolikus és református vallásból ajánlták a megerősítendő egyéneket, az unitáriusok részéről ellenben ajánlat nélkül egyszerűen felküldötték két állomásra a kijelölést. 1709. máj. 27-én költ² azon jelentés, melylyel a kándidációk a fejedelemhez terjesztettek. I. József azonban augusztus 10-én költ királyi leiratában kijelentette, hogy ő a dicső eldőde által adott hitlevelet és hazai törvényeket s a nemzetek és vallások ezekben gyökerező jogait ép-ségben kívánja fentartani, s nemcsak a nevezett két vallásból, hanem az ágostai és unitárius hitvallásuk közül is négy-négy egyént nevezett belé az országos k o r m á n y z ó - b i z o t t s á g b a , jelesen az unitáriusok közül azok panaszos felfolyamodása következtében: Biró Sámuel, az erdélyi fejedelmi harminczadok főinspektorát, Sándor Gergely, tartományi kancelláriai regisztrátort, Maurer Gábort és Gidófalvi Gábort.

Ekkor terjesztetett tehát az udvarhoz az általam fennebb közlött tiltakozó irat, melynek czélja az volt, hogy az unitáriusok, az újonnan szervezett t i z e n h a t s z e m é l y ű k o r m á n y z ó - t a n á c s b ó l , mint ily magas állomásra képtelenek a felség által kirekesztessenek. A mit azonban a fejedelem igazságérzete s törvények iránti hódolata meghiusított. Ekkor vitte magával Szebenbe — hol a Deputatio székhelye volt — Biró Sámuel halhatatlan emlékü Szent-Ábrahámi Mihályunkat, miről Fosztó Uzoni is emlékezik.

Ezen kormányzó-tanácsot a fejedelem 1709-ben auguszt. 10-én állította fel, esküjét letette september 2⁸-án, működését folytatta 1713 márczius 31-ig, a mikor költ az erdélyi kormányzó-ság visszaállítását illető kir. leirat, tulajdonképen pedig július 1-ig, a mikor III-ik Károly császár és fejedelem országgyűlést tartatván, s a kormányzót és tanácsosokat tisztökbe beiktatván: Erdély korábbi kormánytanácsát és kormányzási formáját alkotmányos állapotába visszaállította.

V.

Kászoni János

udvari referendarius véleménye III. Károly császárhoz az erdélyi kormány-
széknél ürességben levő két tanácsosi állomás betöltéséről 1713-ban.

— — — —
— — — —

3-tio Tres nunc in Gubernio vacantiae numerantur, quorum unam post demortuum Comitem Ladislaum Teleki, praetendunt Reformati, quae re ipsa eosdem concernit.

Duas alias Catholici et Reformati, sed non minus Ariani [vulgo Unitarij] et Lutherani.

Cum vero Unitarij ad eam reducti jam sint in Transylvania paucitatem, ut non modo Comitem ullum aut Baronem vel Antiquioris Familiae Nobilem aliquem inter suos numerare possint, sed nec ullam debilis ad dignitatem Gubernij (quod simul sumptum Mattis Augustissimae Clementissimam repraesentat personam) qualitatibus instructum, idoneamque personam habeant; idcirco si juxta tenorem Caesariae resolutionis (Alvinczianae dictae ¹⁾) tot in Gubernium, quot binis ex alijs potentioribus Religionibus ingredi vetentur, non Religionis suae suppressioni, aut contemptui, sed minori idoneitati et ejusmodi dignitatis capacium subjectorum defectui imputare debent. Nec ea illis potentia superest, ut quantumvis moliri aliquid, et monumentum adferre volent, id possent. Nam et numero per quam pauci et viribus sunt inbecilles. Sed neque alijs in regnis Unitariorum Potentatus ulli, ad quos fugere, et a quibus auxilium subsidiumque sperare possent.

Ex his nonnulli Orthodoxam fidem amplexi sunt. Plures erant Sanctae hujus intentionis, sed animadvertentes, se etiam nunc non inter ultimos reputari, sed non minus atque alios respici, insuper

¹⁾ Punctum 6-um: Defectum hunc (scilicet Unitariorum et Lutheranorum) ex Catholicis et Reformatis ad Consilium intimum aequae ac Tabulam ita supplebit sua Mattas, ut aequalis harum duarum Religionum ratio et numerus habeatur.

alijs in Religionibus propter subjectorum multitudinem sese promovendos desperantes obstinatissima sua in perfidia roborari innatamque sibi audaciam reassumere quin etiam in horrendas prorumpere blasphemias caeperunt, ideo, ut promotiones ipsas non Augustissimo Caesari Dno nro Clementissimo imputare visi sunt, cum publice ipsis etiam in Concionibus dicere ausi fuerint: Deum Regum Corda etiam invitis ipsis, ad promovenda verae (ut ipsi inquit) Unitariorum Religionis negotia (ut blasphema alia preteream) incitare ac inflammare.

Sed nec hi ipsi prioribus temporibus aequalitatem Consiliariorum, suam agnoscentes inbecillitatem inpotentiamque praetendebant. Unde nec modo id tentare praesumerent, nisi animus ad audendum illis aliunde subministraretur“¹⁾.

* * *

Meghalván I. József ápril 17. 1711-ben, az uralkodóház jónak látta Magyarországon a forrongásnak béke által véget vetni. Létrejött tehát május 26-án a szathmári békekötés. Erdély alkalmasnak látta ez időt arra, hogy új uralkodóját, III-ik Károlyt, országgyűlés tartására s az ország alkotmányának összeállítására küldöttség által kérje meg. Az országos bizottság — Deputatio — 1712-ben május 2-án Medgyesen négyzemélyű küldöttséget választott s indított fel Bécsbe a végre, hogy az új fejedelmet üdvözölje, országgyűlés tartását eszközölje ki s annak megtartása idejét értse és hozza meg. A küldöttég tagjai voltak: gróf Bethlen László, Kászoni János, Csik-, Gyergyó-, Kászonszék királybirája és az erdélyi fiskusi jövedelmek közpénztárnoka, Rochenfelsi Hoszmán János szebeni polgármester s deputatiói tag és Sándor Zsigmond. A fejedelem az ország küldötteit kedvezőleg fogadta s törvényei megtartásáról biztosítván, az országgyűlés megtartása iránti királyi leiratát September 12-én kezökbe adta. Ennek értelmében az országgyűlés azon évi november 14-kére egybehivatott, kir. biztosul gróf Stainville István János erdélyi főhadi parancsnok kineveztetett; de minthogy a nagy árvizek miatt sem a rendek elegendő számban egybe nem jöttek, sem a Bécsben volt küldöttség a kitűzött időre le nem érkezett: az országgyűlés formaszzerű megalakulása december 10-kére lőn elhalasztva. De már 6-án elkezdődhetett, a küldöttek is 10-én megér-

¹⁾ Az erdélyi udvari Kancellária levéltárában levő eredeti fogalmazványból, mely készült 1713-ban, levéltári jegye 48.

keztek s a rendek nem sokára t. i. decz. 16-án a választási előkészületeket megtették, szavazatszedő biztosaikat 16-án föleskették és így legalább a 12 tanácsosra, azután a kormányzóra és ítélőmesterekre a választást megtették, még pedig úgy, hogy a

r. katolikusok közül 4 tanácsosi állomásra választottak	12	„
a reformátusok közül szintén 4-re — —	6	„
az unitáriusok közül — 2-re — —	6	„
az ágostai hitvallásuk közül is 2-re — —	6	„

s így tovább . . . . .

Mindezen választások eredményeit a rendek december 20-án költ feliratok kíséretében a fejedelem elébe terjesztették, egyszersmind a gyűlést 1713. február 1-ig elnapolván.

A fejedelem a rendek felterjesztésére 1713. márczius 31-én adta ki kir. leiratát, megerősítvén kormányzóul gróf Kornis Zsigmondot, a kinek grófi méltóságát is ekkor adta, tanácsosokul a több szózatot nyerteket, az unitáriusok közül: Biró Sámuel és Simon Mihályt, egyszersmind megrendelte, hogy még hátralevő két tanácsosi állomásra is tegyék meg a választást, felküldve három-három személyt egy állomásra, válaszszaak meg a hátra levő sarkalatos hivatalokra az alkalmas egyéneket, s e végre az országgyűlésnek június 25-én Szebenben leendő egybegyűlését határozta.

Azonban az csak június 30-án gyűlt egybe, a kormányzó jul. 1-én hivatalába beigtattatott, a régi Deputatio teljesen megszűnt, az új kormánytanácsosok esküjüket letették, s ezután az országgyűlés a választásokat végezte el s kandidálván valamenynyi sarkalatos hivatalra és így az udvari alkancellárságra is. Nemsokára újonnan kinevezett kormányi tanácsos gróf Teleki László meghalván: evvel együtt három tanácsosi állomás jött üresedésbe, melyre az országgyűlés kijelölését szintén megtevé: az udvarhoz felterjesztette.

Ennek következtében a kincstárnok, az országos rendek elnöke, s a többi főbb tisztviselők kinevezettek, kineveztetett vice cancellárságra és udvari referendáriusságra Kászoni János is sept. 25. 1713-ban.

Ez azon férfi, a ki az udvarnak az unitáriusok akkori miveltségéről, képességéről, polgári és társadalmi állásáról azon tudósítást tette, mely a fennebb ismertetett történelmi adat tárgyát teszi. Ez adat tényként konstatálja azt, hogy az unitáriusok ez időben számra nézve igen meg voltak apadva, hogy aristocratiájok hivatalért és rangért elpártolt, más vallásra ért, hogy az ország első képviselője nyil-

vános elnyomatásukat ajánlja azon okból, mert nekik sehol pártfogójuk, kire támaszkodjanak nincs, s ha akarnának is jogaik védelmére kelni, arra egészen képtelenek.

A czél el is éretett. Több unitárius fő hivatalra ki sem nevezetett nyolczvan éven át, sőt később a kisebb hivatalokból is teljesen kizárattak.

Ez adat intő például szolgálhat nekünk az angol és amerikai unitáriusok rokonszenvének megbecsülésére s minden tehetségünkől való ápolásra, ki fejtésére és megszilárdítására. Ily hatalmas népek lelki szövetsége drága értékű kincs reánk nézve békében s kivált megpróbáltatások idején, a minőt 1849—1860 között átéltünk.

Jakab Elek.

Ángol és amerikai hitrokonink részvétirata elhunyt püspökünk Kriza János halála indokából.

1.

London, 1875.

Kedves ker. atyáinkfiai a Krisztusban!

Az „Angol és külföldi Unitárius Társulat“ bizottmányának ápril 27-én tartott ülésében engemet a következő részvét-nyilatkozat elküldésével biztak meg: „Hogy az említett társulat bizottmánya a magyar unitárius ker. atyafiak nagy veszteségében s fájalmában, mely őket szeretett püspökük Kriza János gyászos kimultával érte, mély és szív-érett részvéttel osztozik; mert az erdélyi szabad egyházak jólléte és az unitárius hitelvek terjesztése érdekében tanusított nemes buzgalma, párosulva kegyes életével, tiszta és példányszerű jellemével: bámulatot és tiszteletet vivott ki számára nemcsak honfitársai közt, hanem a távoli országok azon fiai előtt is, kik abban a szerencsében részesültek, hogy vele levelezésben vagy személyes ismeretségben lehettek. A bizottmány kifejezést kíván ez alkalommal adni magyarhoni hitrokonaiak iránt táplált azon hő obajának is, hogy az isteni gondviselés vezérelje őket egy olyan méltó utód megválasztásában, az elhunyt nagyérdemű férfi helyébe ki, a több mint 300 év óta egyházuk kormányá elére állított felemelkedett szellemű főpásztoraik dicső sorrendjét, tiszteletteljesen bétölthesse.

Spears Robert,
titkár.